

Vincze Attila[1]: Nótári Tamás: Studia Iuridico-philologica I. Nótári Tamás: Studia Iuridico-philologica I. Studies in Classical and Medieval Philology and Legal History. Hungarian Polis Studies 14. Debrecen 2007. 313 oldal

Debreceni Jogi Műhely, 2009. évi (VI. évfolyam) 2. szám (2009. április)

Németh György professzor szerkesztésében megjelenő Hungarian Polis Studies sorozat 14. köteteként jelent meg 2007-ben Nótári Tamás, a Károli Gáspár Református Egyetem docensének, idegen nyelvű tanulmánygyűjteménye, mely angol, német valamint francia nyelven csokorba gyűjtött válogatását adja a szerző elmúlt években magyarul már olvasható tanulmányainak. Az ókor és (kora) középkor világába betekintést engedő írások ugyanakkor nem pusztán fordításai a korábbi publikációknak, ezeket a szerző ugyanis mind tartalmukban, mind a citált szakirodalmat tekintve bővítette és kiegészítette. A kronologikus sorrendet követő „Studia Iuridico-philologica I. Studies in Classical and Medieval Philology and Legal History” című jog- és kultúrtörténeti kötet az olvasó számára a görög és a római jog- és vallástörténet valamint filológia, illetve a bajor historiográfia egyes jogtörténetileg érdekes kérdését villantja fel. Már előjáróban érdemes kiemelni a kötet gazdag jegyzetapparátusát, a szerkesztés precizitását, az igényes tipográfiát és esztétikus küllemét, melyek csak emelik az amúgy is értékes belbecs értékét.

Görög jogtörténet és jogbölcsélet területe két írással képviselteti magát.[2] Az első (The Scales as the Symbol of Justice in the Iliad) a mérleggel, mint az igazságosság jelképével foglalkozik. Iustitia ábrázolásának – kis túlzással – „kötelező eleme” a kezében tartott mérleg, mellyel mint az igazság(osság), az igazságszolgáltatás eszközével és jelképével a görög irodalomban több helyen is találkozhatunk. Nótári azt szöveghelyet elemzi az Iliászból behatóbban, amelyben Zeus a mérleg segítségével ítéletet mond a hősök felett. Az írás az igazság mérlege kifejezést vizsgálva a jognak, illetve az igazság(osság)nak Homérosznál kifejlődött fogalmát tisztázza, illetve az eposz mérési jelenetét elemezve boncolja a mérleg-szimbólika eredetét, jelentését, és feltűnését a különböző kultúrákban, így az egyiptomiban, a görögben és a rómaiban.[3] A második görög témájú írás (Hesiod und die Anfänge der Rechtsphilosophie) a Kr. e. VIII. és VII. század fordulóján élt Hésiodos művei alapján igyekszik az antik jogfilozófia kezdeteit felvillantani. A Munkák és napok (Erga kai hémerai), mint tanköltemény, didaktikus eposz, tanköltemény, célja az, hogy Hésiodos az ellene oly sok igazságtalanságot elkövető testvérét, Persést a munka és a jog tiszteletére tanítsa. Nótári ebben a tanulmányában a görög jogfilozófia vizsgálata során gyakran és méltatlanul mellőzött műnek a jogról és a jogérvényesítésről kialakított koncepcióját elemzi. A szerző az emberi munka, illetve a jogrendszer szükségességének költői indokolását vizsgálja, illetve a diké fogalmának előfordulását és szerepét a homéroszi eposzokban és a hésiodosi műben.[4]

A latin filológiába illetve a római jog- és vallástörténet egy-egy aspektusát öt tanulmány elemzi.[5] A Numen and Numinosity – On Some Aspects of the Roman Concept of Authority című írás a tekintély római fogalmát igyekszik az olvasó elé tárni. A szerző találóan idézi Hannah Arendtet aki szerint a rómaiak alapvetően „szinte azonosnak tekintették a vallási és a politikai tevékenységet”. [6] E gondolatra felfűzve kerül meghatározásra az auctoritas, mint a növelés, a gyarapítás képességének vallási-filozófiai definíciója, amit követ a numen mint a római vallás igen sarkalatos jelenségének különféle aspektusainak illetve etimológiájának vizsgálata, két, e szempontból relevánsnak tűnő jelenség a triumphus intézménye és a flamen Dialis funkciója [7] illetve Augustus ideológiai koncepciója bemutatásával. [8]

A jogértelmezési maximákról a szerző a közelmúltban, az elmúlt hosszú évtizedek magyar jogtudományában egyedülállóan, latin nyelvű tanulmányt is publikált.[9] A tanulmány bemutatja az interpretatio kifejezés kialakulását és jelentését, valamint igen tág teret szentel a summum ius elv jelentésének az ars boni et aequi fogalmának tükrében. A szerző ismerteti a nevezetes ciceroi szöveghelyet: „Existunt saepe iniuriae calumnia quadam et nimis callida, sed malitiosa iuris interpretatione. Ex quis illud 'summum ius summa iniuria' factum est iam tritum sermone proverbium.”[10] Cicero gondolatmenetében – ahogy az az idézetből is kitűnik – nem a jogi és morális (ius és mos) normák ütköznek, hanem a kollízió a jogrenden belül következik be, azaz azon elvárás fogalmazódik meg, hogy a jogot helyesen és igazságosan kell alkalmazni.[11]

A legis actiós eljárással történetiségével két tanulmány is foglalkozik: Die Lanze als Macht- und Eigentumssymbol im antiken Rom[12]; Remarks on the Origin of the legis actio sacramento in rem.[13] A legis actio sacramento in rem leírásában Gaius elbeszéli, hogy az eljárás során a pálcát mintegy a lándzsa helyett használták a jogszerű tulajdon jeleként, Verrius Festus szerint pedig a lándzsa a legfőbb hatalom jelképe. E két forrásból kiindulva vizsgálja a szerző a lándzsa és a pálcá hatalmi jelképiségét, számos jog- és vallástörténeti párhuzam, illetve analógia segítségével, értékes következtetéseket von le a ius fetiale és a legis actio sacramento in rem közös elemeit, gyökereit illetően.[14] Remarques sur le ius vitae necisque et le ius exponendi.[15] A pater familiast személyileg megillette a ius vitae ac necis, ius exponendi, ius vendendi, ius noxae dedendi, ahogy azt minden joghallgatónak tanulmányai első félévében meg kell tanulnia. A tanulmány a ius vitae ac necis és a ius exponendi alakulását vesszük behatóbb elemzés alá. A ius vitae ac necis a családgyermek élete és halála felőli rendelkezési jogot jelöli, míg a ius exponendi az újszülött gyermek kitevésének jogát. A gyermek kitevése gyakran annak halálát, illetve szándékos megölését is magában foglalta, így például a torzszülött gyermek esetén, amikor a cél a családnak, illetve a közösségnek a szerencsétlenséget jelentő prodigiumtól való megszabadítása volt.[16]

A kora középkori bajor historiográfiával és jogtörténettel foglalkozó rész[17] Virgil, Salzburg ír származású püspöke (749–784) tevékenységének elemzésével kezdődik. Nevéhez fűződik a salzburgi historiográfia legkorábbi műveinek, a Gesta sancti Hrodberti confessoris, a Libellus Virgilii és a Liber confraternitatum megalkotása, a 774-ben felszentelt Rupert-dóm megépíttetése, a püspökség és a Szent Péter-kolostor jogainak kiterjesztése és a karantánok közti misszió megszervezése. A korszak bajor bel- és külpolitikai viszonyainak elemzésé követően tér rá a szerző Virgil és Bonifác összeütközésének bemutatására. Az Aethicus Ister nevéhez fűződő, Cosmographia címet viselő munka kapcsán kimutatja, hogy a szerzőként vélelmezett Virgilnek Bonifáccal lezajlott konfliktusának nyomait a műben, majd behatóan górcső alá veszi Virgil bajorországi működését, kitérve a Libellus Virgiliiben leírt birtokviták jogi hátterére is.[18]

III. Tasziló trónfosztásának bemutatása során a szerző először a bajor herceg hűségesküit veszi sorra, majd magát a koncepciót, végül pedig annak jogi hátterét és indokolását elemzi. III. Taszilót, a Bajorországban két évszázadon át uralkodó Agilolfing-dinasztia utolsó hercegét trónjától Nagy Károly fosztotta meg. A frank uralkodó előbb mind kül-, mind pedig belpolitikailag elszigetelte Taszilót, majd 787-ben vazallusává tette. Fő vádként a hűbérúr iránti hűtlenséget, valamint a királyi sereg engedély nélküli elhagyását hozták fel Tasziló ellen – igaz, az utóbbi cselekményre negyed századdal a per előtt került sor.[19]

A Metóddal foglalkozó írásban a szerző a bemutatja a missziós tevékenységet, majd a történeti háttér feltárása után Metód regensburgi perének körülményei felé fordítja figyelmét a Conversióban megfogalmazott vádakra, illetve ezek hátterére, valamint Metód tanításának további sorsára világít rá a jogtörténész-medievista szemszögéből.[20]

Ingo története Enea Silvio Piccolomini 1458-ban írt De Europa című művének Karintiával foglalkozó huszadik könyve hatvanötödik fejezetében kerül elő. A történet műfajilag

legendaként sorolható be, mely egy Ingo nevű, Nagy Károly idejében élt hercegről szóló történetet beszél el. A szerző több kérdésre keres választ ebben az írásban. Mennyiben tekinthető az Enea Silvio által említett és hosszú évszázadokon át a szakirodalomban meg nem kérdőjelezett Ingo herceg valós történelmi személynek? A *Conversio* valóban hercegeként említi-e Ingót, és ha nem, akkor minek köszönheti hercegi létét, illetve hercegekénti bevonulását az irodalomba? A *Conversio* által említett *carta sine litteris* mit jelenthetett, és miért nem vette át Enea Silvio e mozzanatot is, noha Ingo tekintélyének további bizonyítékául hozhatta volna fel? Az Ingo-féle lakoma leírása milyen irodalmi előzményekre vezethető vissza, és milyen szerepet töltött be a *Conversió*ban?[21]

A kötet lezárásaként[22] a szerző mestereinek, a nemzetközi hírű klasszika-filológus és bizantinológus Szádeczky-Kardoss Samunak és a középkorász, Kristó Gyulának állít emléket, és ad életművükről tudománytörténetileg értékes portrét.[23]

[1] Egyetemi tanársegéd, ELTE ÁJK, Alkotmányjogi Tanszék

[2] *The Scales as the Symbol of Justice in the Iliad*. i.m. 9-20; *Hesiod und die Anfänge der Rechtsphilosophie*. i.m. 21-44.

[3] Vö. Nótári T.: A mérleg mint az igazságszolgáltatás jelképe Homérosznál. *Collega* 2002/2. 43. skk.; *Vallástörténeti megjegyzések az Aeneis XII. 725-727. sorához*. *Belvedere Meridionale* 1999/5-6. 4. skk.; *The Scales as the Symbol of Justice in the Iliad*. *Acta Juridica Hungarica* 2006. 249. skk.; *Iuridicophilologica – Tíz tanulmány*. Budapest 2004. 9. skk.

[4] Vö. Nótári T.: Hésiodos jogkonceptiója. *Jogtudományi Közlöny* 2005 328. skk.; Hamza G.–Nótári T.: Mit hoz a múlt? Jog- és kultúrtörténeti tanulmányok I. Budapest, 2006. 25. skk.; *Bürgergemeinschaft und Rechtsgedanke bei Hesiod*. In: *Politai et Cives*. *Epigraphica III*. *Hungarian Polis Studies* 13. Ed. György Németh–Péter Forisek. Debrecen 2006. 7. skk.; *Hesiod und die Anfänge der Rechtsphilosophie*. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae, Sectio Iuridica* 47. 2006. 341. skk.; *Iuridicophilologica – Tíz tanulmány*. Budapest 2004. 19. skk.

[5] *Numen and Numinosity – On Some Aspects of the Roman Concept of Authority*. i.m. 45-74; *Summum ius summa iniuria – The Historical Background of a Legal Maxim*. i.m. 75-96; *Die Lanze als Macht- und Eigentumssymbol im antiken Rom*. i.m. 97-128; *Remarks on the Origin of the legis actio sacramento in rem*. i.m. 129-152; *Remarques sur le ius vitae necisque et le ius exponendi*. i.m. 153-178.

[6] Vö. Hannah Arendt, H.: *Mi a tekintély?* In: *Múlt és jövő között*. Budapest 1995. 130.

[7] Nótári, T.: *The Function of the Flamen Dialis in the Marriage Ceremony*. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae, Sectio Iuridica* 2004. 157. skk.; *De matrimonio cum manu in iure sacro civile*. In: *Cultus deorum. Studia religionum ad historiam II. De rebus aetatis Graecorum et Romanorum*. In memoriam István Tóth. (Ókortudományi Dolgozatok 2. Szerk. Szabó Á.-Vargyas P.) Pécs 2008. 93. skk.; *De duabus caeremoniis iuris antiqui in Ciceronis oratione pro Murena*. *Vox Latina* 45. 2009. 2. skk.

[8] Vö. Nótári T.: *On Some Aspects of the Roman Concept of Authority*. *Acta Juridica Hungarica* 2005/1-2. 95. skk.; *Iuridicophilologica – Tíz tanulmány*. Budapest 2004. 141. skk.; *Numen és numinozítás – a római tekintély fogalom vallási gyökerei*. *Aetas* 2003/4. 33. skk.; *Hogyan nyerjük meg a választásokat? Quintus Tullius Cicero: A hivatalra pályázók kézikönyve*. Fordította, a jegyzeteket, az előszót és az utótanulmányt írta Nótári T. Szerkesztette és a kísérő tanulmányt írta Németh Gy. Szeged 2006. 33. skk.

- [9] Nótári, T.: De summo iure summaque iniuria apud Ciceronem. *Vox Latina* 43. 2007. 346. skk.
- [10] Cicero, De officiis 1, 33.
- [11] Vö. Nótári, T.: Summum Ius Summa Iniuria – Comments on the Historical Background of a Legal Maxim of Interpretation. *Acta Juridica Hungarica* 44, 2004/1-2. 301. skk.; Summum ius summa iniuria. *Magyar Jog* 2004. 7. 385. skk.; Megjegyzések egy jogértelmezési maxima történeti háttéréhez. *Jogtudományi Közlöny* 59. 2004/7-8. 221. skk.; *Iuridicophilologica – Tíz tanulmány*. Budapest 2004. 93. skk.
- [12] Nótári i.m. 97-128.
- [13] Nótári i.m. 129-152.
- [14] Nótári T.: Jog, vallás és retorika. Szeged 2006. 50. skk.; Duellum sacrum – gondolatok a legis actio sacramento in rem eredete kapcsán. *Állam- és Jogtudomány* 2006/1. 87. skk.; Adalékok a legis actio sacramento in rem eredetéhez. *Antik Tanulmányok* 2007. 71. skk.; Comments on the Origin of the legis actio sacramento in rem. *Acta Juridica Hungarica* 2006/2. 133. skk.; Festuca autem utebantur quasi hastae loco. *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Budapestiensis de Rolando Eotvos nominatae* 2004. 133. skk.; The Spear as the Symbol of Property and Power in Ancient Rome. *Acta Juridica Hungarica* 48. 2007/3. 231. skk.; Die Lanzensymbolik der legis actio sacramento in rem. *Studia Iuris Caroliensia* 2. 2007. 135. skk.
- [15] Nótári i.m. 153-178.
- [16] Nótári T.: De iure vitae necisque et exponendi. *Jogtudományi Közlöny* 53. 1998/11. 421. skk.; Remarques sur le ius vitae necisque et le ius exponendi. *Studia Iuris Caroliensia* 1. 2006. 151. skk.; A gyermek megölésének joga az ókori Rómában. *Jogelméleti Szemle* 2007/3; A gyermekkitevés joga az ókori Rómában. *Jogelméleti Szemle* 2004/2.
- [17] Comments on Bishop Virgil's Activity in Bavaria. i.m. 179-202; Tasilo III's Dethronement – Remarks on an Early-Medieval Show Trial. i.m. 203-232; The Trial of Methodius in the Mirror of the Conversio Bagoariorum et Carantanorum. i.m. 233-282; Die Geschichte des Ingo bei Enea Silvio Piccolomini. i.m. 283-304.
- [18] A kora középkori bajor történelemhez lásd Nótári T.: A salzburgi historiográfia kezdetei. *Szegedi Középkortörténeti Könyvtár* 23. Szeged 2007; Források Salzburg kora középkori történetéből. Szeged 2005; Adalékok Virgil apát és püspök bajorországi működéséhez. In: *Medievisztikai tanulmányok*, Szeged 2005 99. skk.; Két forrás a kora középkori Salzburgtól, Notitia Arnonis – Epistola Theotmari. *Aetas* 2004/2. 72. skk.; Salzburg neve a kora középkori forrásokban. *Collega*. 2005/1. 48; Az univerzum képe Aethicus Ister Cosmographiájában. *Belvedere Meridionale* 2005. 5–6. 38. skk.; Gesta Hrodberti. In: *Classica – Mediaevalia – Neolatina*. Edd. L. Havas et E. Tegye. Debrecen 2006. 131. skk.; Virgil és Bonifác – egy konfliktus jogi és irodalmi síkjai a kora középkorban. *Jogtudományi Közlöny* 2007. 3. 100. skk.; Virgil püspök bajorországi jogvitáinak margójára. In: *Tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére*. Szerk. Mezey B.-Révész T. M. Budapest 2006. 369. skk.; On Bishop Virgil's Litigations in Bavaria. *Acta Juridica Hungarica* 2007. 1. 49. skk.
- [19] Vö. Nótári T.: III. Tasziló trónfosztása – adalék egy koraközépkori koncepció perhez. *Jogtudományi Közlöny* 2005. 503. skk.; Tassilo III's dethronement – contributions to an early-middle-age show trial. *Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Iuridica et Politica* 2005. 65. skk.; Személyállapot és társadalomszerkezet a kora középkori Bajorországban. *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Budapestinensis* 42. 2005. 163. skk.; III. Leó pere és az Salzburgi Érsekség megalapítása. *Collega* 2005/4. 55. skk.; A kora középkori salzburgi birtokjegyzékek margójára. *Jogelméleti Szemle* 2006/3.; Egy kora középkori koncepció per – III. Tasziló trónfosztása. In: *Hamza G.–Nótári T.: Mit hoz a múlt? Jog- és kultúrtörténeti tanulmányok I*. Budapest, 2006. 261. skk.

[20] A Conversióhoz lásd Nótári T.: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. *Aetas* 2000/3. 93. skk.; *Avarok a Kárpát-medencében - Szádeczky-Kardoss Samu: Az avar történelem forrásai*. *Belvedere Meridionale* 12. 2000/3-4. 110. skk.; *Megjegyzések a Conversio Bagoariorum et Carantanorum avar vonatkozású fejezeteihez*. In: *Tanulmányok a középkorról. A II. Medievisztikai PhD-konferencia előadásai*. Szeged 2001. 67. skk.; *De Consultis Bulgarorum*. *Collega* 2002/5. 47. skk.; *Róma és Bizánc missziós kísérletei a IX. századi Bulgáriában*. *Belvedere Meridionale* 2005/1–2. 22. skk.; *A Salzburgi Érsekség és Metód konfliktusa a Conversio Bagoariorum et Carantanorum tükrében*. *Belvedere Meridionale* 2005. 3–4. 37. skk.; *On the Avar-related chapters of the Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. *Chronica* 2005. 26. skk.; *Conversio Bagoariorum et Carantanorum – Document of an Early Medieval Show Trial*. *Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Iuridica et Politica* 25. 2007. 95. skk.

[21] Ehhez lásd Nótári T.: *Szemelvények Aeneas Sylvius Piccolomini „Európa” c. művéből - fordítás és bevezetés*. *Documenta Historica* 42. A JATE Történész Diákkör kiadványa. Szeged 1999; *Timur Lenk és I. Bajazid Aeneas Sylvius Piccolomini „Európa” című művében*. *Belvedere Meridionale* 11. 1999/5-6. 89. skk.; *A török terjeszkedés állomásai Aeneas Sylvius Piccolomini „Európa” című művében*. *Aetas* 1999/4. 149. skk.; *Aeneas Sylvius Piccolomini szónoki művészete*. *Középkortörténeti tanulmányok, A III. Medievisztikai PhD-Konferencia előadásai*. Szerk. Weisz B. Szeged 2003. 103. skk.

[22] *Portrait zweier ungarischer Mediävisten, Gyula Kristó und Samu Szádeczky Kardoss*. i.m. 305-313.

[23] *Vö. Nótári T.: Emlékezés Szádeczky-Kardoss Samu professzora*. *Jogtörténeti Szemle* 2005. 1. 44. skk.; *In memoriam Samuelis Szádeczky-Kardoss piissimam*. *Vox Latina* 2005. 142. sk.; *En memoire de Professeur Samuel Szádeczky-Kardoss*. *Acta Antiqua* 46. 2006/3. 209. skk.; *Szádeczky-Kardoss Samu (1918–2004)*. *Aetas* 2005. 4. 182. skk.; *In memoriam Kristó Gyula*. *Jogtörténeti Szemle* 2004/2. 63. sk.